

ILK O‘RTA ASRLARDA SURXON VOHASI

Tagandurdiyeva Shasenem Qurbon qizi

Xusanova Xurshida Azamat qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Tarix fakulteti Tarix ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabalari

Annotatsiya:

Maqolada Rossiya imperiyasi davridagi Surxon vohasining geografik joylashuvi, iqlimi, sug‘orish imkoniyatlari, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi, undagi savdosi, dastlabki sanoat korxonalarini faoliyatiga oid davriy matbuotdagi ma’lumotlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Turkiston, iqlimi, irrigatsiya inshootlari, ishlab chiqarish qishloq xo‘jaligi mahsulotlari.

Buxoro amirligi Rossiya imperiyasining protektoratiga aylanganidan keyin bu hududga tashrif buyurgan harbiy xizmatchilar, davlat amaldorlari, sayohatchilar va olimlar tomonidan ko‘plab xotiralar, maqolalar, ilmiy ishlar yaratildi. Bu asarlarda Buxoro amirligining sharqiy hududlari, xususan, Surxon vohasi tarixiga oid ko‘plab muhim ma’lumotlarni uchratish mumkin. Mang‘it davri tarixi bilan shug‘ullanuvchi mualliflar savdo masalalariga alohida e’tibor berganlar. Bu masalalar yuzasidan Turkiston general-gubernatori fon Kaufmanning ko‘rsatmasi bilan chop etilgan «Turkiston to‘plami» va «Turkestanskije vedomosti» gazetasida ko‘plab maqolalar chop etildi. Aynan shu davrda iqtisodiy hayotning yaxshilanishi savdoning rivojlanishiga keskin turtki berdi. Buni Sharqiy Buxoro beklilari, xususan, Surxon vohasi bilan G‘arbiy Buxoro, Samarqand, Qarshi va Shahrisabz shaharlari bilan savdo yo‘llarining jadal harakati misolida ham ko‘rish mumkin [1, b. 3].

Farg‘ona vodiysi, Samarqand, Kaspiybo‘yi viloyatlari, Xiva xonligi va Buxoro amirligi o‘zlarining tabiiy-iqlim sharoitlari bo‘yicha paxtachilik va savdo. Shu bois O‘rta Osiyo bu hududga kirib borish uchun Rossiya imperiyasining kuch doiralari va sanoatchilarining diqqatini doimiy ravishda o‘ziga tortdi. 1875-yilda Turkiston general-gubernatori fon Kaufman “Yanov and Co” firmasi qoshidagi birinchi paxta-sanoat shirkatiga 30 ming gektargacha yer ajratishga va‘da berdi. Harbiy muhandis G. Ermolaev birinchilardan bo‘lib Amudaryoning irrigatsiya salohiyati haqida ma’lumot berishga harakat qilgan [2, b. 109].

Moskva birja qo‘mitasi Markaziy Osiyoda paxta ekish maydonini kengaytirish masalasiga katta qiziqish bildirgan. U sug‘oriladigan yerlar loyihasini tuzish uchun G.Mender boshchiligida maxsus ekspeditsiya tashkil qildi. Amalga oshirilgan muhandislik ishlarida Buxoro atrofidagi yerlarga alohida e‘tibor berildi. Amudaryodan olib chiqilgan eski ariqlar izidan vayron bo‘lganlarni tiklash va yangi sug‘orish inshootlarini barpo etish ko‘zda tutilgan edi, bu esa paxta hosilidan yuqori hosil olish imkonini beradi. Shuningdek, Buxoro amirligining cho‘l chegara chizig‘ini o‘rganish va bu yerda yangi paxta plantatsiyalarini yaratish bo‘yicha qo‘shimcha ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutilgan edi. Ruslar tomonidan Termiz garnizonida davlatga qarashli yangi ariq qurilishi tufayli bu yerdagi barcha yangi sug‘oriladigan yerlarga paxta ekila boshlandi. Sharqiy Buxoroni juda katta miqdorda suv bilan ta‘minlaydigan Amudaryo, Surxon, Vaxsh, Kofirnigon, Panj, Qizil-su daryolari sug‘oriladigan yerlarni paxta ekinlarini kengaytirish uchun foydalanila boshlandi. Bu vaqtga kelib, rus muhandislari, xususan D.N.Logofet sharqda quyidagi sug‘orish tizimini tavsiya qildilar.

Buxoro amirligining bir qismi:

1) Surxon daryosi vodiysi:

a) daryoning Amudaryoga quyilishida (Termizdan 8 verst) chap qirg‘oq bo‘ylab eni 16 verst, uzunligi taxminan 50 verst, umumiy maydoni 800 kvadrat verst bo‘lgan tasma bor. Surxon daryosidan olingan ariq izlari bo‘lgan loss tuproq. Less qatlamining qalinligi 4 arshingacha.

b) Ko‘koydi qishlog‘idan o‘ng qirg‘oq bo‘ylab uzunligi 40 verst, eni 10 verstgacha bo‘lgan, Qizil-su daryosidan (Surxonning irmog‘i) tortilgan ariq izlari bilan jami 400 kvadrat verst. Qalinligi 3 dan 4 arshingacha bo‘lgan loss tuproq.

2) Amudaryo vodiysi:

a) Xotin-Rabotdan Orlinoygacha uzunligi 18 verst, eni 6 verst, jami 108 kvadrat verst, Amudaryodan Xotin-Rabot yaqinidagi eski kanal izlari.

b) Xoshma posti yaqinida uzunligi 20 verst va eni 5 verst, jami 100 kvadrat verst.

3) Kafernigan daryosi vodiysi:

a) O‘ng qirg‘oq bo‘ylab Ayvodjada Amudaryoga qo‘shilish joyidan uzunligi 40 verst, eni 10 verst, jami 400 kvadrat verst.

b) chap qirg‘oq bo‘ylab uzunligi 30 verst, eni 8 verst bo‘lib, umumiy maydoni 240 kvadrat verstni tashkil etadi, har ikki uchastkada ham Kafernigandan olib kelingan eski ariqlar izlari bor.

4) Chap sohildagi Vaxsh daryosi vodiysi:

a) og'zidan Jilikulya ko'liga, uzunligi 40 verst va eni 20 verst, jami 800 kvadrat verst, Vaxsh daryosidan Lyagman yaqinida boshlangan eski ariqlar izlari.

Qalinligi 2½ arshingacha bo'lgan loess tuproq.

5) Pyanja daryosi vodiysi:

a) Oq Tepadan Nijne Pyanjskiy postigacha - uzunligi 15 verst va eni 3 verst, jami 45 kvadrat verst, Pyanjdan eski kanal izlari va Vaxshdan ikkinchi. Qum aralashmasi bilan tuproq loessi. Qalinligi 2 arshingacha.

b) Pyanjanskiy postidan Qorovul-Tyuba postigacha - uzunligi 10 verst, eni 20 verst, jami 200 kvadrat verst, eski kanal izlari, kichik qum aralashmasi bilan loess tuproq.

v) Qorovul-Tube postidan Fayzobod-Qal'aga qadar uzunligi 30 verst va eni 25 verst, jami 750 kvadrat verst. Loess tuproq, qalinligi 2½ arshingacha.

e) Fayzoboddan Saroygacha — uzunligi 10 verst va eni 8 verst, jami 80 kvadrat verst. Loess, qalinligi 4 arshingacha, Oq Jara postidan Ko'kchi daryosigacha, uzunligi 6 verst, eni 5 verst, jami 30 kvadrat verst, loess tuproq. f) Saroyga qarshi doimiy orollar, umumiy maydoni atigi 4 ta orol

220 kvadrat milya.

g) O'rta oroli, To'qay, uzunligi 60 verst va eni 20 verst, jami 1200 kvadrat verst, lyoss qalinligi 1½ dan 2 arshingacha, eski ariqlar izlari.

z) Qizil-su uchastkasidan Porhor qishlog'igacha bo'lgan uzunlik 12 verst, eni 5 verst, jami 60 kvadrat verst; Porhor qishlog'idan Salta polosasiga qadar uzunligi 15 verst, eni 5 verst, jami 75 kvadrat verst.

i) Salta bo'lagidan Chubek qishlog'igacha bo'lgan uzunligi 10 verst va eni 10 verst, jami 100 kvadrat verst. Hamma joyda Pyanjdan olib kelingan eski ariqlar izlari bor. Loess tuproq.

6) Qizil-su daryosi vodiysi:

a) og'izlardan chap qirg'oqda uzunligi 25 verst, eni 4 verst, jami 100 kvadrat verst.

b) Xo'ja-G'ontol traktidan Ko'lob shahrigacha chap qirg'oq bo'ylab uzunligi 20 verst, eni 10 verst, jami 200 kvadrat verst. Kamroq tuproq. Yahsudan chiqarilgan eski ariqlar izlari.

Bu ma'lumotlarni umumlashtirgan holda D.N.Logofet o'z maqolasida shunday yozadi: "Shunday qilib, hisob-kitob qilganda, atigi 6 ming kvadrat verstga yaqin loess yer umumiy qishloq xo'jaligiga, xususan, paxta yetishtirishga yaroqli ekani ma'lum bo'ladi. Bu daryolarda suvning ko'pligi va eski zovurlarni yangilash uchun zarur bo'lgan nisbatan kichik ishlar bu joylarni sug'orish uchun ayniqsa ma'qul, deb aytishga to'liq asos beradi va suzuvchi daryolar bo'yida bo'lish liniya bilan qulay aloqa qilish imkonini beradi.

temir yo'l". 1898 yilda Termiz xududida topografik ma'lumot olish jarayonida 10 ta asosiy zovurning sug'orish tizimlari o'rnatildi [4, b. 19]. Mutaxassislarning fikricha, Surxon va Shirobod vohalarini sug'orish qiyin bo'lgan, Hisor vodiysini Qoratog' va Dashnobod daryolaridan, Sariyos, Sho'rcha va Kofirnigon tekisliklaridan Surxon va Shiroboddaryodan tortilgan ariqlar orqali sug'orish qiyin bo'lgan. nisbatan oson vazifa. 1908 yilda muhandis Shumkov Arpapayning asosiy sug'orish tizimini ishlab chiqdi, uning umumiy maydoni 300-00 ming gektar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кабулов Э. Место долины Сурхан в торговых сношениях России с Восточными странами // UNIVERSUM: Общественные науки. 2015. №7. С. 16.
2. Логофет Д. Н. Страна бесправия: Бухарское ханство и его современное состояние. Directmedia, 2014.
3. Khakimov, S. R., & Sharopov, B. K. (2023). Educational Quality Improvement Events Based on Exhibition Materials in Practical Training Lessons. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education, 1(2), 5-10.
4. Yuvmitov, A., & Hakimov, S. R. (2021). Influence of seismic isolation on the stress-strain state of buildings. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 11(1), 71-79.
5. Шаропов, Б. Х., Хакимов, С. Р., & Рахимова, С. (2021). Оптимизация режимов гелиотеплохимической обработки золоцементных композиций. Матрица научного познания, (12-1), 115-123.
6. Ювмитов, А. С., & Хакимов, С. Р. (2020). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СЕЙСМОИЗОЛЯЦИИ НА ДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗДАНИЯ. Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent, 10(2), 14.
7. Hakimov, S., & Dadaxanov, F. (2022). STATE OF HEAT CONDUCTIVITY OF WALLS OF RESIDENTIAL BUILDINGS. Science and innovation, 1(C7), 223-226.
8. Yuldashev, S., & Hakimov, S. (2022). ТЕМИР ЙЎЛ ТРАНСПОРТИДАН КЕЛИБ ЧИҚАДИГАН ТЕБРАНИШЛАР ҲАҚИДА. Science and innovation, 1(A5), 376-379
9. Хакимов, С. (2022). АКТИВ ВА ПАССИВ СЕЙСМИК УСУЛЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ. Journal of Integrated Education and Research, 1(2), 30-36.

